

Research Paper

Identification, Classification, and Prioritization of Social Resilience Criteria and Indicators in Iran

*Zahra Sorouri Dadrdashti¹ , Beytollah Mahmoudi², Satar Sadeghi Dehcheshmeh³

1. Master Student of Forestry, Department of Forestry, Faculty of Natural Resources & Earth Sciences, University of Shahrekord, Shahrekord, Iran.
2. Assistant Professor, Faculty of Natural Resources & Earth Sciences, University of Shahrekord, Shahrekord, Iran.
3. Assistant Professor, Faculty of Literature & Humanities, University of Shahrekord, Shahrekord, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation: Sorouri Dadrdashti, Z., Mahmoudi, B., & Sadeghi Dehcheshmeh, S. (2020). [Identification, Classification and Prioritization Social Resilience Criteria and Indicators in Iran (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 10(36), 96-119.

Received: 01 Feb 2020

Accepted: 25 Apr 2020

Available Online: 01 Nov 2020

Key words:

Social resilience, Criteria group, Main criteria, Indicator

ABSTRACT

Risks and stress in economic, political, environmental, and social areas have been rising in recent years. So the issue of resilience is of great importance. A society can succeed in human-made and natural disasters when institutions are resilient in the face of these events. A resilience system can absorb temporary or permanent stress without losing society's functions and adapt to changing circumstances. The first step in social resilience assessment is the identification, classification, and prioritization of criteria and indicators. In this study, by document analysis and review of studies in the field of social resilience, we investigated the classification and prioritization of criteria and indicators. Seven criteria groups of social, managerial-structural, economic, cultural, psychological, spiritual, and environmental were identified and classified according to 16 main criteria, 42 sub-criteria, and 379 indicators. Most of the indicators belong to the social and managerial-physical criteria group. Prioritization at three levels of criteria group, main criteria, and sub-criteria showed that social criteria group is the main index of social capital, and sub-criteria of social infrastructure and social cohesion had the highest priority.

* Corresponding Author:

Zahra Sorouri Dadrdashti

Address: Faculty of Natural Resources & Earth Sciences Shahre-kord University, Shahre-kord, Iran.

E-mail: sorooizahra.1374@gmail.com

مقاله پژوهشی شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در کشور

* زهرا سروری دردشتی^۱، بیت‌الله محمودی^۲، ستار صادقی ده‌چشمه^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جنگل‌داری، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران.
۲. استادیار، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران.
۳. استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران.

چیکید

تاریخ دریافت: ۱۲ بهمن ۱۳۹۸
تاریخ پذیرش: ۰۶ اردیبهشت ۱۳۹۹
تاریخ انتشار: ۱۱ آبان ۱۳۹۹

مخاطرات و تنش‌های ایجادشده در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و به‌خصوص اجتماعی در سال‌های اخیر روبه افزایش بوده و بر همین اساس مباحث مربوط به مقاوم‌سازی و تاب‌آوری جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است؛ بدین معنی که جامعه‌ای می‌تواند در برابر بحران‌ها و رخدادهای انسانی و طبیعی موفق عمل کند که نهادهای آن در مواجهه با این اتفاق‌ها تاب‌آوری مناسبی را داشته باشند. تاب‌آوری اجتماعی سعی دارد با شکل دادن یک سیستم تاب‌آور، تنش‌های موقت یا دائم را بدون از دست دادن کارکردهای جامعه جذب کند و خود را با شرایط در حال تغییر انطباق دهد. نخستین مرحله ارزیابی میزان تاب‌آوری اجتماعی، شناسایی معیارها، شاخص‌های تعیین‌کننده و اولویت‌بندی آن‌هاست. در این مطالعه با بهره‌گیری از تحلیل اسنادی و مرور مطالعات انجام‌گرفته در حوزه تاب‌آوری اجتماعی کشور، استخراج، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های تأثیرگذار بر فرایند تاب‌آوری اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا هفت گروه معیار اجتماعی، مدیریتی کالبدی، اقتصادی، فرهنگی، روان‌شناختی، معنوی و محیطی در قالب شانزده معیار اصلی، ۴۲ زیرمعیار و ۳۷۹ شاخص، شناسایی و طبقه‌بندی شدند. بیشترین شاخص‌ها متعلق به گروه معیارهای اجتماعی و مدیریتی کالبدی است. اولویت‌بندی در سه سطح گروه معیار، معیار اصلی و زیرمعیار نشان داد که گروه معیار اجتماعی، معیار اصلی سرمایه اجتماعی است و زیرمعیارهای زیرساخت اجتماعی و همبستگی اجتماعی بیشترین اولویت را دارند.

کلیدواژه‌ها:

تاب‌آوری اجتماعی،
گروه معیار، معیار
اصلی، شاخص

* نویسنده مسئول:

زهرا سروری دردشتی

نشانی: شهرکرد، دانشگاه شهرکرد، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، گروه جنگل‌داری.

پست الکترونیکی: sorooizahra.1374@gmail.com

مقدمه

اقتصادی، نهادی، سیاسی و اجرایی و جوامع شهری بر افزایش تاب‌آوری و شناسایی ابعاد مختلف تاب‌آوری در شهرهاست. در این میان نوع نگرش به مقوله تاب‌آوری و نحوه تحلیل آن، از یک طرف در چگونگی شناخت تاب‌آوری وضع موجود و علل آن نقش کلیدی دارد و از طرف دیگر سیاست‌ها و اقدامات تقلیل خطر و نحوه رویارویی با آن را تحت تأثیر اساسی قرار می‌دهد. از این روست که تبیین رابطه تاب‌آوری در برابر تهدیدات و کاهش اثرات آن، با توجه به نتایجی که دربر خواهد داشت و تأکیدی که این تحلیل بر بُعد تاب‌آوری دارد، از اهمیت بالایی برخوردار است (Mitchell & Harris, 2012). به دلیل ضریب بالای اثرگذاری بحران‌های اقتصادی در افزایش آسیب‌های اجتماعی و روند رو به رشد این آسیب‌ها، امروزه در کنار تحقیقات و مطالعات گسترده در حوزه ادبیات تاب‌آوری اقتصادی، تحقیق و پژوهش‌های بسیاری نیز در حوزه ادبیات تاب‌آوری اجتماعی انجام گرفته است. با افزایش مقاومت‌سازی و ایجاد ثبات و سازگاری در برابر تنش‌ها، ریسک‌ها و خطرات، می‌توان ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های یک جامعه را بازسازی کرد و از آن‌ها در برابر شوک‌های پیش‌بینی‌نشده استفاده کرد (سام‌آرام و منصور، ۱۳۹۶). در این صورت هرچه تاب‌آوری سیستم اجتماعی بیشتر باشد، آسیب‌پذیری اجتماعی آن جامعه از بحران‌ها و تنش‌ها کاهش خواهد یافت.

کشور ما در سال‌های اخیر به شکل محسوسی شاهد افزایش روزافزون بحران‌ها و تنش‌ها در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی بوده است و در این خصوص لزوم برنامه‌ریزی اجتماعی برای ارتقای تاب‌آوری و مقاومت‌سازی اجتماعی جامعه، ضرورتی انکارناپذیر است. بحران‌های زیست‌محیطی

در جهانی زندگی می‌کنیم که در آن با مخاطرات و تنش‌های بسیاری مواجه هستیم و هر روز بر شدت این تنش‌ها افزوده می‌شود. این مسئله زمانی مهم می‌شود که می‌بینیم امروزه نمی‌توانیم به‌سادگی نسبت به وقوع تغییرات عکس‌العمل نشان دهیم (Platt, 2013). بلایای اتفاق‌افتاده در سالیان اخیر بیانگر این موضوع است که جوامع و افراد به صورت فزاینده‌ای آسیب‌پذیرتر شده و ریسک‌ها نیز افزایش یافته‌اند. با این حال، کاهش ریسک و آسیب‌پذیری اغلب تا بعد از وقوع سوانح نادیده گرفته می‌شوند (Ainuddin & Routray, 2012). در وضعیتی که با مجموعه‌ای از فشارهای جدید و پیچیده‌ای مواجه هستیم که مدام در حال تغییر هستند، سازگاری با تفکرات راهبردی نه‌تنها ضروری است، بلکه فرصت به حساب می‌آید. این موضوع برای جوامع عواملی اساسی هستند که نبود آن‌ها باعث در معرض خطر قرار گرفتن سلامت، وحدت اجتماعی، ثبات آن و همچنین موفقیت و کامیابی آن جامعه می‌شود (Platt, 2013). در شرایطی که ریسک و عدم قطعیت‌ها در حال رشدند، تاب‌آوری به عنوان مفهوم مواجهه با اختلالات، غافلگیری‌ها و تغییرات معرفی می‌شود (Mitchell & Harris, 2012). بر همین مبنا در سال‌های اخیر مباحث مربوط به مقاومت‌سازی و تاب‌آوری در کنار سایر نظریه‌ها و نظریات مطرح در مبادی نظری و آکادمیک از جایگاه مهمی برخوردار شده است (پیغامی، سمیعی‌نسب و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۳۰۶).

مفهوم تاب‌آوری، مفهوم جدیدی است که بیشتر در مواجهه با ناشناخته‌ها و عدم قطعیت به کار برده می‌شود. تبیین تاب‌آوری در برابر تهدیدات، در واقع شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌های اجتماعی،

بر این اساس در مطالعه حاضر سعی بر آن شد از طریق تحلیل محتوای مطالعات داخلی انجام‌گرفته در حوزه تاب‌آوری کشور، به شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی اقدام شود.

۱. ادبیات موضوع

از آنجایی که آسیب‌ها و بحران‌های اجتماعی و درنهایت بر هم خوردن رفاه اجتماعی، یکی از تبعات سنگین بحران‌های اقتصادی است، ضرورت ورود ادبیات تاب‌آوری به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی به امری غیر قابل اجتناب تبدیل شده است (Scharpf, 2000). درنهایت این‌گونه می‌توان استنباط کرد که با افزایش مقاوم‌سازی و ایجاد ثبات و سازگاری در برابر تنش‌ها، ریسک و خطرات، می‌توان ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های یک جامعه را بازسازی کرد و از آن‌ها در برابر شوک‌های پیش‌بینی‌نشده استفاده کرد. در این صورت هرچه انعطاف‌پذیری سیستم اجتماعی بیشتر باشد، آسیب‌پذیری اجتماعی آن جامعه از بحران‌ها و تنش‌ها کاهش خواهد یافت (سام‌آرام و منصور، ۱۳۹۶).

از آنجایی که از میان مفاهیم معرفی‌شده در حوزه مقاوم‌سازی، کلیدواژه تاب‌آوری پرکاربردتر و از اهمیت بیشتری برخوردار شده است، در این بخش سعی می‌شود ادبیات خلق‌شده با همین کلیدواژه مورد بررسی قرار گیرد. در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی، واژه تاب‌آوری توسط گروه‌های زیست‌بوم‌شناسی و روان‌شناسی برای توصیف پدیده‌های نسبتاً متفاوتی به کار برده شد. از نظر روان‌شناسی، تاب‌آوری برای توصیف گروه‌هایی که رفتار خود را در قبال سختی‌ها و مشکلات عوض نمی‌کنند، استفاده شد. البته باید توجه داشت

تأثیرگذاری چون خشکسالی، آلودگی‌های محیطی و وقوع سیلاب‌های ویرانگر، مخاطرات طبیعی چون زلزله، بحران بیکاری و تورم و مسئله شهری و کلان‌شهری شدن و آسیب‌های اجتماعی زندگی شهری، جامعه ما را به طور پیوسته در مواجهه با تنش‌های بزرگ قرار داده است. درواقع می‌توان گفت آسیب‌پذیری اجتماعی و اقتصادی برای افراد و قشرهای مختلف شهری و روستایی به صورت بالقوه و نهفته وجود دارد و در برخورد با هر پدیده غیرمتعارفی خود را نمایان می‌کند. جامعه تاب‌آور قادر است با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجتماعی جامعه از طریق فهم‌پذیر کردن اتفاقات و بحران‌ها، زمینه مواجهه عقلانی با آن‌ها را برای همه اقشار جامعه فراهم کند. به طور مثال امروز جامعه جهانی و جامعه ایرانی به طور گسترده با بحران ویروس کرونا درگیر شده است. این موضوع در ابتدا به عنوان مسئله‌ای بهداشتی و درمانی در حوزه سلامت مطرح شده است، اما دامنه وسیع و گسترش‌یافته بحران در کوچک‌ترین لایه‌های اجتماعی تا حوزه کلان سیاست‌گذاری جامعه باعث شده است این بحران سطح و ماهیت اجتماعی به خود گیرد؛ بنابراین شناخت هرچه بیشتر ابعاد تاب‌آوری اجتماعی و کمک به ارتقای آن در سطوح مختلف جامعه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای کاهش اثرات منفی و حتی بهره‌گیری از فرصت‌های احتمالی است که بحران‌ها فراهم می‌کنند.

در همین راستا موضوعی که حائز اهمیت است ارتباط درهم‌تنیده مسائل و چالش‌ها در حوزه‌های مختلف است که لازم است به صورت یکپارچه، ذیل مفهوم تاب‌آوری اجتماعی مورد توجه قرار گیرند تا بتوان فرایند ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی جامعه را در سطوح مختلف مورد سنجش قرار داد.

می‌گوید: تاب‌آوری اجتماعی می‌تواند جامعه بحران‌زده را از حالت ناموزونی اجتماعی به حالت موزون اجتماعی برگرداند و آن را در تعادل جدیدی قرار دهد و کارکردهای جامعه را در تعادل جدید تداوم بخشد.

با تعاریف متعددی که در حوزه‌های مختلف از تاب‌آوری ارائه شده است، مسلماً انتخاب یک تعریف از میان خیل عظیم تعاریف به عنوان «بهترین و کامل‌ترین» تعریف، سخت و دشوار است؛ چراکه هریک از تعاریف ارزش خود را دارد و کمک‌های مثبتی را در قلمرو خود انجام داده است (سام‌آرام و منصور، ۱۳۹۶).

۱-۱. پیشینه پژوهش

عبادالله‌زاده‌ملکی و همکاران در سال ۱۳۹۶، تاب‌آوری اجتماعی جهت مقابله با بحران‌های طبیعی در اردبیل را مورد سنجش و ارزیابی قرار دادند و با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به شناسایی شاخص‌ها و عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی و ارزیابی میزان آن‌ها در محلات پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد از میان شاخص‌های مورد مطالعه، شاخص سرمایه انسانی دارای بیشترین وزن و شاخص ویژگی‌های جمعیتی دارای کمترین وزن هستند (عبادالله‌زاده‌ملکی، خانلو، زیاری و شالی‌امینی، ۱۳۹۶).

سام‌آرام و منصور در ۱۳۹۶ در پژوهش خود به مروری بر کتب و مقالات معتبر علمی پرداختند و به ذکر مهم‌ترین شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی که شامل آموزش و یادگیری، توانمندی مواجهه با خطر، ارتقای قدرت سازمان‌دهی و افزایش توان‌سازی هستند، پرداختند. نتایج نشان می‌دهد این شاخص‌ها بر اساس درجه اهمیتی که

که تاب‌آوری، استرس را کم یا محو نمی‌کند، بلکه به افراد این قدرت را می‌دهد تا با مشکلات زندگی مقابله و مواجهه سالم داشته باشند (Rose, 2009). در زیست‌بوم‌شناسی، این واژه برای توصیف اکوسیستم‌هایی که کم و بیش به کارکرد خود در حضور سختی‌ها و مشکلات ادامه دادند اطلاق شد. در سال ۱۹۸۰، تاب‌آوری برای اولین بار، بر حسب فجایع به طور مشخص توسط جامعه مهندسی (خصوصاً با ارجاع به زیرساخت‌های فنی) به کار گرفته شد و به مفهوم توانایی فراگیری و ترمیم رخدادهای خطرناک مرتبط شد. از آن زمان به بعد، تعاریفی ترکیبی به وجود آمده که تعاریف مهندسی را با زیست‌بوم‌شناسی و یا تعاریف زیست‌بوم‌شناسی را با تعاریف رفتاری ترکیب می‌کنند و در واقع مفهوم تاب‌آوری به سایر حوزه‌ها چون حوزه اجتماعی و اقتصادی نیز ورود پیدا کرده است (Carri, 2013). با ورود تاب‌آوری به حوزه‌های مختلف علمی، تاکنون در هر حوزه نیز تعاریف و مدل‌های مفهومی از تاب‌آوری، متناسب با کارکرد این مفهوم در آن حوزه، پیشنهاد و ارائه شده است. همان‌گونه که مطرح شد امروزه تاب‌آوری به واژه‌های مهم در ادبیات بسیاری از رشته‌ها تبدیل شده است. اما متأسفانه، هیچ تعریف مشترک مورد توافقی از تاب‌آوری که در همه‌ی رشته‌ها استفاده شود، وجود ندارد.

بیلین و ویلکینسون^۱ در سال ۲۰۱۵ به این تعریف از تاب‌آوری رسیدند که مفهوم تاب‌آوری برای درک آسیب‌پذیری است. تاب‌آوری ظرفیت یک جامعه یا اجتماع برای انطباق در مقابل بروز یک خطر است (Beilin & Wilkinson, 2015) (رضایی، ۱۳۹۲).

سام‌آرام در سال ۱۳۹۵ در تعریفی از تاب‌آوری

1. Beilin & Wilkinson

شده است.

پلریس^۳ و همکاران در سال ۲۰۱۱ در مقاله خود نوعی مدل مفهومی را ارائه کردند که ابزاری است برای اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در لایه‌های مختلف اجتماعی. این مدل دربرگیرنده مفاهیمی چون جمعیت و ساختار جمعیتی، زیرساخت‌های فیزیکی، سبک زندگی و شایستگی جامعه، ابعاد زیست‌محیطی و اکوسیستمی، سرمایه فرهنگی و اجتماعی، خدمات دولتی سازمان‌یافته و توسعه اقتصادی است.

بوی و فولک^۴ در سال ۲۰۱۲ در کتاب خود تاب‌آوری اجتماعی حکومت‌ها و سازمان‌ها تغییرات و بحران‌های اخیر در حوزه‌های مختلف از جمله حوزه زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی را بررسی کرده و متذکر می‌شود شوک‌های ایجادشده در یک حوزه بر سایر حوزه‌های زندگی نیز اثرگذار خواهد بود (Boyd & Folke, 2012).

سینگ-پترسون و آندرهیل^۵ در سال ۲۰۱۷ در پژوهشی به بررسی ظرفیت سنجی تاب‌آوری اقدام کرده است. نتایج تحقیق بیانگر این است که تصمیم‌گیران محلی در برخی از شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی نقش مؤثری داشته‌اند که در ادامه بیان داشته است محدودیت اصلی در استفاده از این تصمیم‌گیران و دیگر روش‌های مشارکتی برای دست آوردن یک سطح نماینده تعامل مشارکتی و محدود کردن اعتبار نتایج و موفقیت استراتژی‌های بعدی است (Singh-Peterson & Underhill, 2017).

۲. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش اسنادی هم به منزله روشی تام و

در سنجش مفهوم تاب‌آوری دارند، از اولویت بیشتری برخوردار هستند (سام‌آرام و منصور، ۱۳۹۶).

دلاکه و همکاران در سال ۱۳۹۶ به سنجش میزان تاب‌آوری اجتماعی در مناطق پانزده‌گانه اصفهان پرداختند و با استفاده از مرور مطالعات، ۲۲ شاخص مربوط به معیار اجتماعی را استخراج کردند که به عنوان مبنای سنجش تاب‌آوری اجتماعی در مناطق شهری اصفهان محسوب شدند. نتایج نشان داد تاب‌آوری اجتماعی در منطقه سه بسیار بالا و در مناطق دو و شش بسیار ضعیف است (دلاکه، نمره محسن‌بیگی و شاه‌یوندی، ۱۳۹۶).

حیدری‌فر و همکاران در سال ۱۳۹۷ به سنجش مؤلفه‌های تاب‌آوری شهری در کرمانشاه پرداختند و با استفاده از روش اسنادی پیمایشی مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار در این حوزه را مورد ارزیابی و واکاوی قرار دادند. نتایج گویای آن است عامل کالبدی مدیریتی، اولویت بیشتری جهت‌گیری به سمت تاب‌آوری شهری دارد، همچنین مناطق پنج، چهار و یک به ترتیب کمترین تاب‌آوری را طبق نظر کارشناسان نشان می‌دهند (حیدری‌فر، حسینی‌سیاهگلی و سلیمانی‌راد، ۱۳۹۷).

کاتر^۲ و همکاران در سال ۲۰۰۸ پژوهشی را با عنوان «مدل مکان‌محور برای درک تاب‌آوری اجتماعی در برابر بلایای طبیعی» انجام دادند. این مطالعه چارچوب جدیدی از جایگاه تاب‌آوری به منظور ارتقای روش ارزیابی تاب‌آوری در مقابل بلایای طبیعی در سطح محلی و منطقه‌ای ارائه می‌دهد. نتایج نهایی این پژوهش در قالب شش بُعد اجتماعی، اقتصادی، نهادی، زیرساختی، زیست‌محیطی و صلاحیت و شایستگی جامعه آورده

2. Cutter

3. Plevris

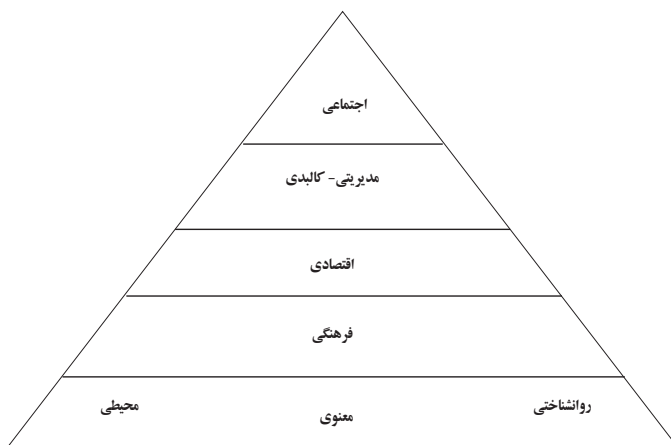
4. Boyd & Folke

5. Singh-Peterson & Underhill

از داده‌های اسنادی و مطالعات انجام‌شده قبلی، از ۲۱ مقاله علمی پژوهشی (نهرلی و رضایی، ۱۳۸۱؛ قاسمی، اسماعیلی و ربیعی، ۱۳۸۵؛ صنایع‌گلدوز و مخدوم، ۱۳۸۸؛ رفیعیان، رضایی، عسگری، پرهیزکار و شایان، ۱۳۹۰؛ کیوانلوشهرستانکی، ۱۳۹۱؛ قاسمی‌نژاد، ۱۳۹۱؛ پوریزدی و ملکیان، ۱۳۹۲؛ رضایی و قهرمانی، ۱۳۹۴؛ کاظمی و عندلیب، ۱۳۹۶؛ پیران، اسدی و دادگر، ۱۳۹۶؛ دلاکه و همکاران، ۱۳۹۶؛ عباداله‌زاده‌ملکی و همکاران، ۱۳۹۶؛ رضایی، سرائی و بسطامی‌نیا، ۱۳۹۵؛ سام‌آرام و منصور، ۱۳۹۶؛ مدرومی، مبارکی و اسمعیل‌پور، ۱۳۹۶؛ عظیمی‌آملی، مشکین‌فر، شادمهر و ثابتی‌کهنمویی، ۱۳۹۶؛ رضویان، توکلی‌نیا، فرزادبهباش و خزایی، ۱۳۹۶؛ صادقلو، محمودی و جعفری، ۱۳۹۶؛ حیدری‌فر و همکاران، ۱۳۹۷؛ محمدی و منوچهری، ۱۳۹۷؛ اسلامی و ابراهیمی‌دهکردی، ۱۳۹۷) که در مجلات داخلی چاپ شده‌اند، به کشف و استخراج شاخص‌ها و معیارهای مرتبط با موضوع تاب‌آوری اجتماعی در کشور پرداخته شده است.

هم تکنیکی برای تقویت سایر روش‌های کیفی در پژوهش‌های علوم اجتماعی مورد توجه بوده است. در این روش، پژوهشگر داده‌های پژوهشی خود را درباره کنشگران، وقایع و پدیده‌های اجتماعی از بین منابع و اسناد جمع‌آوری می‌کند. چنین روشی می‌تواند تکنیک‌های لازم برای بررسی پیشینه پژوهش‌ها را فراهم کند (Stewart, 1984). روش اسنادی، روشی کیفی است که پژوهشگر تلاش می‌کند تا با استفاده نظام‌مند و منظم از داده‌های اسنادی به کشف، استخراج، طبقه‌بندی و ارزیابی مطالب مرتبط با موضوع پژوهش خود اقدام کند. این روش یک روش غیرمزاممتی است و هنگامی که نمی‌توان در جمع‌آوری داده‌ها به میدان وارد شد و به مصاحبه پرداخت این روش می‌تواند بخشی از داده‌های پیشین را در اختیار ما بگذارد (صادقی‌فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴).

مطالعه حاضر از لحاظ هدف‌شناسی، مطالعه‌ای کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی توصیفی و مبتنی بر شیوه اسنادی است. در همین رابطه با استفاده

تصویر ۱. موقعیت گروه معیارهای تاب‌آوری اجتماعی

طبقه‌بندی زیر معیارها در قالب معیارهای اصلی؛
۶. مرتب‌سازی و طبقه‌بندی معیارهای اصلی در
قالب گروه معیارها؛ ۷. اولویت‌بندی گروه معیارها،
معیارهای اصلی و زیر معیارها.

۳. یافته‌های پژوهش

مطابق بررسی انجام گرفته هفت گروه معیار
اجتماعی، مدیریتی کالبدی، اقتصادی، فرهنگی،

مرحله انجام مطالعه به این شرح است: ۱.
جمع‌آوری مقالات پژوهشی مرتبط با تاب‌آوری
اجتماعی؛ ۲. تدوین شاخص‌های مملوس به کاررفته
در مقالات؛ ۳. شناسایی و جست‌وجو برای
استخراج شاخص‌های پنهان به کاررفته در مقالات
(در این مرحله از سایر مقالات و مطالب مرتبط نیز
استفاده شده است)؛ ۴. مرتب‌سازی و طبقه‌بندی
شاخص‌ها در قالب زیرمعیارها؛ ۵. مرتب‌سازی و

جدول ۱. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار اجتماعی

معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
سرمایه انسانی	سرمایه انسانی	توانمندی‌های فردی، شغل، تحصیلات، محل تولد، قومیت، خانواده، سلامت، ازدواج، جنسیت، سن، طبقه اجتماعی، سرمایه فکری، سبک زندگی
	مسئولیت اجتماعی	حضور در برنامه‌های عمومی، داوطلبی در اجتماع، التزام به انجام وظایف، تعهد به نهادهای دولتی، تعهد به سازمان‌های مردم‌نهاد، تعهد سیاسی، کنش‌های جمعی، قانون‌مداری، حفظ محیط زیست، وجدان کاری، انضباط اجتماعی
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی	تعامل و همکاری، اعتماد به نهادهای دولتی، اعتماد به نهادهای خصوصی، اعتماد به مردم، اعتماد به مدیران، اعتماد به خانواده، احساس امنیت اجتماعی، فعالیت‌های اجتماعی غیررسمی، وحدت اجتماعی، بده‌بستان اجتماعی، هم‌فکری
	تعلق اجتماعی	عضویت در گروه‌ها و سازمان‌های اجتماعی، احساس تأثیرگذاری، تعلق سازمانی، تعلق مکانی، تعلق قومی، تعاون‌گرایی، عرق ملی، مهاجرت
زیست اجتماعی	زیست اجتماعی	ساختار اجتماعی، هویت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، فراوانی نهادها و انجمن‌های مردمی، سازمان‌های خیریه، ساختار تشکیلات محلی، سابقه فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد، صندوق‌های مالی گروهی، قوانین و مقررات، پتانسیل‌های اقتصادی اجتماع، سنت‌ها و هنجارها، بیمه‌های اجتماعی، عدالت اجتماعی، پایگاه اجتماعی خانواده، حقوق شهروندی، رسانه، مهارت‌های اجتماعی
	همبستگی اجتماعی	روابط اجتماعی، گسیختگی اجتماعی، تعداد دوستان، زندگی در کنار بستگان و دوستان، ارتباطات محلی، یاری‌گیری مردم، اختلافات و چنبدستگی‌ها، پیوندهای اجتماعی، حمایت اجتماعی، حمایت عاطفی، پیوندهای محلی، روابط کنشگران، بازدارندگی اجتماعی، طلاق
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	مشارکت در شبکه‌های اجتماعی، فعالیت در شبکه‌های مجازی، مشارکت مدنی، شرکت در انتخابات، فراوانی مشارکت‌ها، مشارکت در تصمیم‌سازی، مشارکت در تصمیم‌گیری، مشورت در خانواده، مشارکت مذهبی
	مشارکت اجتماعی	مشارکت در شبکه‌های اجتماعی، فعالیت در شبکه‌های مجازی، مشارکت مدنی، شرکت در انتخابات، فراوانی مشارکت‌ها، مشارکت در تصمیم‌سازی، مشارکت در تصمیم‌گیری، مشورت در خانواده، مشارکت مذهبی

۲-۳. گروه معیار مدیریتی کالبدی

گروه معیار مدیریتی کالبدی شامل معیارهای اصلی مدیریت سازمانی و اجرایی، سرمایه مدیریتی، زیرساختی کالبدی، هفت زیرمعیار (زیرساخت سازمانی، اسناد و برنامه‌ها، عملکرد سازمانی، عملکرد مدیران، تأسیسات زیر و روبینایی، دسترسی‌ها و فضای کالبدی) و ۶۲ شاخص است (جدول شماره ۲). معیارها و شاخص‌های این گروه معیار به نوعی توان و پتانسیل برنامه‌ای، مدیریتی و زیرساختی هر سکونتگاه انسانی که در مواجهه با بحران می‌تواند در تاب‌آوری جامعه تأثیرگذار باشد را نمایان می‌کند. در واقع هرچه زیرساخت‌های مدیریتی و کالبدی جامعه بیشتر باشد، این جامعه توان مقابله و مقاومت بیشتری را در حوادث از خود نشان خواهد داد. در این خصوص اسناد و طرح‌ها در سطوح مختلف زمینه‌ساز تحقق زیرساخت‌های کالبدی مجموعه‌های شهری و روستایی خواهد بود. یکی از موضوعات مهم در ارتباط با تاب‌آوری اجتماعی، ویژگی‌های مدیریتی مدیران است. به علت روحیه و فرهنگ مدیریت‌گرایی در کشور، شاخص‌های عملکرد مدیران در این مواقع به‌شدت زیر ذره‌بین و توجه همه اقشار جامعه است و این موضوع در نوع رفتارهای شهروندان و اجرای دستورات و مقررات مدیریتی اضطرابی تأثیر زیادی دارد.

۳-۳. گروه معیار اقتصادی

در گروه معیار اقتصادی، معیارهای اصلی سرمایه اقتصادی و زیست اقتصادی، چهار زیرمعیار شامل دارایی‌ها، زیرساخت‌های اقتصادی، فعالیت‌های اقتصادی و رفاه اقتصادی و ۳۵ شاخص قرار دارد (جدول شماره ۳). گروه معیار اقتصادی بر پایه سرمایه و زیست اقتصادی، قدرت و توان اقتصادی

روان‌شناختی، معنوی و محیطی برای ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی مؤثر شناخته شدند. موقعیت هرکدام از این گروه‌های معیار در تصویر شماره ۱ آمده است. مطابق این تصویر گروه‌های معیار روان‌شناختی، معنوی و محیطی در قاعده هرم، پس از آن گروه‌های معیار فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی کالبدی و در نهایت گروه معیار اجتماعی در رأس این هرم قرار دارند. جایگاه گروه‌های معیار بر اساس نظم سلسله‌مراتبی مفهومی چیده شده است. معیارهای اصلی، زیرمعیارها و شاخص‌های آن‌ها به تفکیک برای هر گروه معیار در ادامه بیان شده است.

۱-۳. گروه معیار اجتماعی

این گروه معیار شامل معیارهای اصلی سرمایه اجتماعی و زیست اجتماعی، هفت زیرمعیار (سرمایه انسانی، مسئولیت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعلق اجتماعی، زیرساخت اجتماعی، همبستگی اجتماعی و مشارکت اجتماعی) و ۸۳ شاخص است (جدول شماره ۱). این گروه معیار همان‌طور که در تصویر شماره ۱ نشان داده شد، به عنوان چتری است که سایر گروه معیارهای معرفی‌شده در این مطالعه به آن اتصال پیدا می‌کنند. در واقع تمامی شاخص‌های مدیریتی کالبدی، اقتصادی، فرهنگی، معنوی، محیطی و روان‌شناختی به نوعی در دو گروه معیار سرمایه و زیست اجتماعی تجلی پیدا می‌کنند. سرمایه اجتماعی از مهم‌ترین معیارهای اصلی است و به‌وفور در مطالعات دیگر به آن اشاره شده است. زیرمعیارهای زیرساخت اجتماعی و اعتماد اجتماعی دربرگیرنده شاخص‌هایی است که به تعامل و اعتماد به نهادهای عمومی و خصوصی، احساس امنیت اجتماعی همچنین هویت و ساختار اجتماعی اشاره دارد.

جدول ۲. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار مدیریتی کالبدی

معیار اصلی	زیر معیار	شاخص
مدیریت سازمانی و اجرایی	زیرساخت سازمانی	سازمان‌ها و نهادهای دولتی، سازمان و نهادهای عمومی، سازمان‌ها و نهادهای خصوصی، فناوری سازمانی، ظرفیت سازمانی، تجربه سازمانی، نیروی انسانی
	اسناد و برنامه‌ها	اسناد فرودست و فرادست، طرح‌های ملی، منطقه‌ای و محلی
سرمایه مدیریتی	عملکرد سازمانی	رفتار سازمانی نهادهای دولتی، غیردولتی و عمومی، ثبات مدیریتی، اثربخشی و بهره‌موری سازمانی، رضایت ذی‌نفعان، نوآوری سازمانی، برنامه‌محوری سازمان، توجه به محیط زیست، اخلاق سازمانی، مدیریت بودجه و هزینه‌های سازمانی، عملکرد کارکنان، مدیریت اجرایی سازمان، نظام پاسخ‌گویی، تعهدات سازمانی، شفافیت و صداقت سازمانی، تعلق سازمانی، شایسته‌سالاری، عدالت سازمانی
	عملکرد مدیران	تجربه مدیریتی، دانش تخصصی، مهارت‌های مدیریتی، خلاقیت مدیریتی، اخلاق‌مداری، مشورت‌پذیری، نقدپذیری، انعطاف‌پذیری، تعهد و شهامت
	تأسیسات زیر و روبنایی	مراکز و خطوط توزیع انرژی، شبکه توزیع آب، مراکز مخابراتی و ارتباطی، مراکز تسهیلاتی پشتیبان شهری و روستایی، فضاهای سبز، مراکز معنوی، مراکز صنعتی، مراکز اداری، مراکز نظامی و امنیتی، مراکز ورزشی، حمل و نقل عمومی
زیرساختی کالبدی	دسترسی‌ها	دسترسی به محورهای اصلی مواصلاتی، دسترسی به راه درجه، دسترسی به راه خاکی، دسترسی به حمل و نقل عمومی، دسترسی به مراکز خدمات درمانی، دسترسی به مراکز تفریحی و رفاهی، دسترسی به بازار و مراکز خرید
	فضای کالبدی	الگوی معماری مسکن، الگوی توسعه شهری، الگوی توسعه روستایی، تراکم ساختمانی، تناسب کاربری‌های مجاور، قابلیت توسعه کاربری، جانمایی کاربری‌ها و فعالیت‌ها

چند برابر و تاب‌آوری کم خواهد بود.

۳-۴. گروه معیار فرهنگی

این گروه معیار شامل معیارهای اصلی سرمایه فرهنگی و زیست فرهنگی، هفت زیرمعیار شامل (نمادهای فرهنگی، زیرساخت‌های فرهنگی، فعالیت‌های فرهنگی، فعالیت‌های زیست‌محیطی، فعالیت‌های ورزشی، فعالیت‌های گردشگری و بینش و آموزش) و ۵۹ شاخص است (جدول شماره ۴).

مقابله با بحران‌ها و در نتیجه ظرفیت تاب‌آوری اقتصادی جامعه را مشخص می‌کند. ظرفیت‌های اقتصادی، وضعیت تعمیق یا گذر آسان بحران را هدایت می‌کنند. بر همین اساس جامعه‌ای که ظرفیت‌های اقتصادی مناسبی در اختیار ندارد، میزان و حجم ضربه‌پذیری آن بیشتر خواهد بود که این امر زمینه رخداد بحران‌های دیگر پس از بحران اصلی را تشدید می‌کند. به خصوص اگر بحران ماهیتاً از جنس مسائل اقتصادی باشد، آسیب‌پذیری جامعه

جدول ۳. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار اقتصادی

معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
سرمایه اقتصادی	دارایی	املاک و مستغلات، منابع پولی، سرمایه گذاری‌ها، موجودی کالا، حقوق و دستمزد، دارایی‌های عمومی، مایحتاج زندگی
	زیرساخت اقتصادی	ظرفیت تولید، وضعیت کسب و کار، تجهیزات و تکنولوژی، زمینه‌های تجارت و بازرگانی، پتانسیل‌های اقتصادی، دسترسی به بازار
زیست اقتصادی	فعالیت‌های اقتصادی	نوع معیشت، بیکاری، اقتصاد جنسیتی، درآمد فردی، درآمد گروهی، فعالیت‌های گروهی اقتصادی، رشد اقتصادی، چشم‌انداز اقتصادی، بهره‌وری اقتصادی، کارآفرینی
	رفاه اقتصادی	تورم، قدرت خرید، میزان بدهی، احساس رضایت اقتصادی، امنیت اقتصادی، نرخ ارز، نقدینگی، مصرف‌گرایی، سلامت اقتصادی، فقر، توزیع درآمد

شکل زمین، منابع آبی، خاک، چشم‌انداز طبیعی، توان طبیعت، مخاطرات محیطی و آلودگی‌های زیست‌محیطی) و ۳۵ شاخص است (جدول شماره ۵). معیارها و شاخص‌های محیطی نقشی تسهیل‌کننده و یا کندکننده در فرایند پذیرش و تاب‌آور کردن شرایط بحرانی را دارند. به طور مثال اگر در کنار مجموعه سکونت انسانی عوامل محیطی چون پوشش گیاهی احساس و لمس شود، قدرت و توان تاب‌آوری جامعه بیشتر خواهد شد. البته برخی ویژگی‌های محیطی چون شاخص‌های مورد اشاره در معیار مخاطرات محیطی (خطر سیل، خطر طوفان، خطر لغزش و رانش، آفات و امراض و خشکسالی) و آلودگی‌های زیست‌محیطی (آلودگی آب، آلودگی هوا، آلودگی صدا، آلودگی خاک، آلودگی بصری) خود پتانسیل شکل دادن به بحران‌های محیطی هستند.

۳-۶. گروه معیار روان‌شناختی

این گروه معیار دارای معیارهای اصلی سرمایه روانی و زیست روانی، سه زیرمعیار (ویژگی‌های

معیارها و شاخص‌های گروه معیار فرهنگی اشاره به نحوه زیست عریان مردم دارد. سرمایه فرهنگی جامعه تأثیر مستقیمی بر نحوه مواجهه با بحران‌های مختلفی که جریان عادی زندگی مردم را دچار اختلال می‌کنند دارند. نمادهای فرهنگی نقشی بسیار تعیین‌کننده در فرایند تحمل بحران‌ها از طریق بازنمایی ارزش‌ها، اصالت و منابع فرهنگی در بستر کنش‌ها و تعاملات فرهنگی دارد. درواقع هر جامعه‌ای از سرمایه فرهنگی غنی‌تری برخوردار باشد قدرت تاب‌آوری بیشتری خواهد داشت. زیست فرهنگی و شاخص‌های آن منجر به سیالیت کنش‌های فرهنگی در بین گروه‌ها و اقسام مختلف می‌شود که این امر مواجهه همه‌جانبه جامعه را در پذیرش بحران‌ها آسان‌تر می‌کند.

۳-۵. گروه معیار محیطی

گروه معیار محیطی شامل معیارهای اصلی پوشش زیستی، پوشش غیرزیستی، مدیریت اکوسیستم، ده زیرمعیار (پوشش گیاهی، پوشش جانوری، اقلیم،

جدول ۴. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار فرهنگی

معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
سرمایه فرهنگی	نمادهای فرهنگی	ارزش‌ها و هنجارها، اصالت، منابع و میراث فرهنگی، آثار باستانی و تاریخی، کنش‌ها و تعاملات فرهنگی، هنر، معماری، آداب و سنن، جشن‌ها و آیین‌ها
	زیرساخت فرهنگی	نهادهای فرهنگی مردم‌نهاد، نهادهای فرهنگی دولتی، مراکز فرهنگی و هنری، کالاهای فرهنگی، موزه‌ها، نمایشگاه‌های فرهنگی، تسهیلات و تجهیزات فرهنگی، فضاهای فرهنگی، سیاست فرهنگی، حقوق فرهنگی، رسانه‌های تعاملی، خانه‌های ادبی
زیست فرهنگی	فعالیت‌های فرهنگی	فعالیت‌های هنری، هنرهای سنتی، هنرهای نمایشی، موسیقی، عکاسی، فعالیت‌های ادبی، نویسندگی، هنرهای تجسمی، استفاده از نمایشگاه‌های فرهنگی، جشنواره‌های فرهنگی، سفرهای فرهنگی
	فعالیت‌های زیست محیطی	عضویت در سازمان‌ها و انجمن‌های زیست‌محیطی، مشارکت در حفاظت از منابع طبیعی، مشارکت در حفاظت از حیات وحش
	فعالیت‌های ورزشی	آمادگی جسمانی، ورزش‌های فردی، ورزش‌های گروهی
فعالیت‌های گردشگری	گردشگری فرهنگی، گردشگری ورزشی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، فعالیت‌های تفریحی و تفریحی	
بینش و آموزش	خودآگاهی فرهنگی، یاددهی و یادگیری، بینش فردی و گروهی، آگاهی فردی و گروهی، ظرفیت یادگیری، یادگیری اجتماعی، اوقات فراغت، فضای مجازی، دانش عمومی، سطح تحصیلات، سرانه کتابخوانی، سرانه مطالعه رسانه‌ها، ترویج علم، کارگاه‌های آموزشی، آموزش رسمی، آموزش غیررسمی، ترویج فرهنگ	

فکری اجتماع در شرایط بحرانی می‌شود.

۳-۷. گروه معیار معنوی

گروه معیار معنوی دارای معیارهای اصلی سرمایه معنوی و زیست معنوی، چهار زیرمعیار (ارزش‌های انسانی، ارزش‌های مذهبی، فعالیت‌های معنوی، فعالیت‌های مذهبی) و ۵۸ شاخص است (جدول شماره ۷). این گروه معیار به دلیل در اختیار داشتن معانی و مفاهیم بنیادین زندگی نقش بسیار کلیدی در پذیرش بحران‌ها و تاب‌آور کردن آن‌ها دارد. سرمایه‌های معنوی و زیست معنوی

فردی روانی، زیرساخت روان‌بازایی، سلامت روانی) و ۴۷ شاخص است (جدول شماره ۶). گروه معیار روان‌شناختی با این فرض مدنظر قرار گرفته است که انسان‌ها با سرمایه و زیست روانی مختلف، عکس‌العمل و واکنش متفاوتی را در برابر تنش‌ها و بحران‌های پیش‌رو از خود بروز خواهند داد. بسترسازی رشد ویژگی‌های روانی و ارتقای توان زیست‌پذیری روانی اقشار مختلف جامعه، توان مقاومت، بردباری و تاب‌آوری بیشتر را برای جامعه رقم خواهد زد. به نوعی سرمایه‌گذاری در حفظ و توسعه سرمایه روانی، ضامن سلامت روانی و پویایی

جدول ۵. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار محیطی

معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
پوشش زیستی	پوشش گیاهی	نوع پوشش گیاهی، تراکم پوشش گیاهی، درصد تاج پوشش گیاهی
	پوشش جانوری	نوع پوشش جانوری، تراکم پوشش جانوری
	اقلیم	نوع اقلیم، دما، بارش، رطوبت، باد، تابش
پوشش غیرزیستی	شکل زمین	شیب، جهت شیب، ارتفاع
	منابع آبی	کمیت منابع آبی، کیفیت منابع آبی
	خاک	بافت خاک، عمق خاک، حاصلخیزی
	چشم‌انداز طبیعی	زویاه دید منظر، عمق دید منظر
	توان طبیعت	ارزیابی توان اکولوژیک، ارزیابی توان زیست‌محیطی، ظرفیت برد
مدیریت اکوسیستم	مخاطرات محیطی	خطر سیل، خطر طوفان، خطر لغزش و رانش، خطر زلزله، آفات و امراض، خشکسالی
	آلودگی‌های زیست‌محیطی	آلودگی آب، آلودگی هوا، آلودگی صدا، آلودگی خاک، آلودگی بصری

جدول ۶. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار روان‌شناختی

معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
سرمایه روانی	ویژگی‌های فردی، روانی	درون‌گرا و برون‌گرا بودن، نظام باورها، فردگرایی، جمع‌گرایی، استقلال‌طلبی، خلاقیت، اعتماد به نفس، بازگشت‌پذیری، انعطاف‌پذیری، هدفمندی، سازگاری، خطرپذیری، توفیق‌طلبی، عزم و اراده، انضباط فردی، سلامت جسمی، احترام به خود، مسئولیت‌پذیری، خودتنظیمی، هوش، خودشکوفایی، خودآگاهی، عزت نفس، ابراز احساسات، رفتار فردی
	زیرساخت روان‌بازایی	نهادهای دولتی مرتبط، نهادهای و انجمن‌های غیردولتی مرتبط، مراکز روان‌درمانی، مراکز مشاوره خانواده و شغلی
زیست روانی	سلامت روانی	بیماری‌ها روانی، زودرنجی، گوشه‌گیری، تحریک‌پذیری، بی‌ثباتی، اضطراب، افسردگی، پرخاشگری، سلامت جنسی، سلامت عاطفی، رضایت مندی روانی، استرس، شادمانی، کنترل هیجان، رفتارهای پرخطر، فشار روانی، اعتیاد، احساس گناه

جدول ۷. معیار اصلی، زیرمعیار و شاخص گروه معیار معنوی

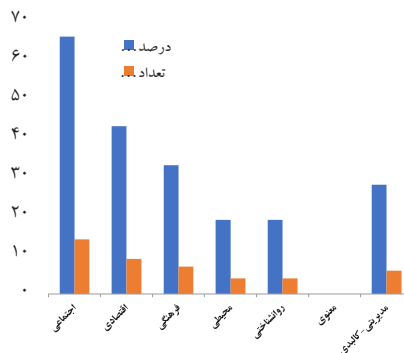
معیار اصلی	زیرمعیار	شاخص
سرمایه معنوی	ارزش‌های انسانی	خودانگیختگی، دگرخواهی، کل‌نگری، استقلال رأی، فروتنی، احساس رسالت، عدالت، عشق، روشنفکری، شکیبایی، درک انسانی، پایداری، لذت، صداقت، شهامت، شجاعت، خلاقیت، بخشش، آزادی، دوستی، انصاف، پذیرش، زیبایی، مهربانی، تشویق، کنجکاوی، اختیار، شادابی، قناعت، امید، ادب، خرد، تخیل، منطق، غرور، دانایی
	ارزش‌های مذهبی	باورهای دینی، ایمان به خدای معارف الهی، تقوا، توسل به اولیای خدای احکام دینی، خداشناسی، غیرت دینی، جهاد در راه خدای شهادت‌طلبی، اخلاق دینی
زیست معنوی	فعالیت‌های معنوی	خودشناسی، مراقبه، شکوفایی معنوی، پرورش ارزش‌های اصیل انسانی
	فعالیت‌های مذهبی	پاسداری دین، اجرای احکام دینی، شرکت در برنامه‌های مذهبی، حضور در مراکز مذهبی، آموزش‌های مذهبی، تولید و توزیع محتوای مذهبی، مقید بودن، عضویت در نهادهای مذهبی

و برجسته‌انسانی از مهم‌ترین زیرمعیارهای این گروه معیار است که در مطالعات پیشین به آن اشاره‌ای جزئی شده است.

۳-۸. اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌ها

مطابق تصویر شماره ۲ که تعداد ارجاعات و درصد ارجاعات گروه معیارها را نشان می‌دهد، گروه

انسان شالوده زیست روانی، فرهنگی و اجتماعی اوست. می‌توان گفت شاخص‌های سرمایه و زیست فرهنگی با توسعه ظرفیت‌های وجودی افراد، زمینه فرهنگ و جامعه‌پذیری شهروندان را مهیا می‌کنند؛ ظرفیت‌هایی که در سایه انجام فعالیت‌های معنوی و مذهبی قابلیت توسعه را پیدا می‌کنند. زیرمعیار ارزش‌های انسانی با بیان شاخص‌هایی از صفات والا

تصویر ۲. اولویت‌بندی گروه‌های معیار

جدول ۸. اولویت‌بندی معیارهای اصلی

اولویت	درصد	تعداد ارجاعات	معیار اصلی	گروه معیار
۱	۳۸	۸	سرمایه اجتماعی	اجتماعی
۲	۳۳	۷	زیست اجتماعی	
۳	۲۴	۵	سرمایه اقتصادی	اقتصادی
۵	۹/۵	۲	زیست اقتصادی	
۷	۰	۰	سرمایه فرهنگی	فرهنگی
۴	۱۹	۴	زیست فرهنگی	
۷	۰	۰	پوشش زیستی	محیطی
۵	۹/۵	۲	پوشش غیرزیستی	
۶	۵	۱	مدیریت اکوسیستم	
۷	۰	۰	سرمایه روانی	روان‌شناختی
۶	۵	۱	زیست روانی	
۷	۰	۰	سرمایه معنوی	معنوی
۶	۵	۱	زیست معنوی	
۶	۵	۱	مدیریت سازمانی و اجرایی	
۵	۹/۵	۲	سرمایه مدیریتی	مدیریتی کالبدی
۵	۹/۵	۲	زیرساختی کالبدی	

جدول شماره ۸ اولویت‌بندی معیارهای اصلی را نشان می‌دهد، طبق این جدول معیار اصلی سرمایه اجتماعی با هشت مورد ارجاع (۳۸ درصد) اولویت دارد. معیارهای زیست اجتماعی و سرمایه اقتصادی به ترتیب با هفت و پنج مورد ارجاع از اولویت دوم و سوم برخوردار هستند، همچنین معیار زیست فرهنگی با چهار مورد ارجاع (۱۹ درصد) اولویت چهارم را دارد. معیارهای زیست اقتصادی، پوشش غیرزیستی، سرمایه مدیریتی و زیرساختی کالبدی با دو مورد ارجاع اولویت پنجم را دارا هستند. اولویت ششم متعلق به معیارهای مدیریت اکوسیستم،

معیار اجتماعی با چهارده مورد ارجاع (۶۶ درصد) از اولویت برخوردار است. اولویت دوم متعلق به گروه معیار اقتصادی با نه ارجاع، اولویت سوم و چهارم مربوط به گروه معیارهای فرهنگی با هفت مورد ارجاع (۳۳ درصد) و مدیریتی کالبدی با شش مورد ارجاع (۲۸ درصد) است. گروه معیارهای محیطی و روان‌شناختی با چهار مورد ارجاع در اولویت پنجم قرار دارند. به گروه معیار معنوی نیز در هیچ مطالعه‌ای اشاره نشده بود که در اولویت آخر قرار می‌گیرد.

جدول ۹. اولویت‌بندی زیر معیارها

اولویت	ارجاعات	زیرمعیار
۱	۱۳	زیرساخت اجتماعی، همبستگی اجتماعی
۲	۱۲	بینش و آموزش
۳	۹	اعتماد اجتماعی
۴	۸	مشارکت اجتماعی، فعالیت‌های اقتصادی و ویژگی‌های فردی و روانی
۵	۷	ارزش‌های انسانی
۶	۶	نمادهای فرهنگی و رفاه اقتصادی
۷	۴	فعالیت‌های مذهبی، دارایی و سرمایه انسانی
۸	۳	تملق اجتماعی، زیرساخت اقتصادی و فعالیت‌های فرهنگی
۹	۲	سلامت روانی، توان طبیعت، مسئولیت اجتماعی و مخاطرات محیطی
۱۰	۱	زیرساخت فرهنگی، فعالیت‌های زیست محیطی، فعالیت‌های ورزشی، پوشش گیاهی، پوشش جانوری، اقلیم، خاک، چشم انداز طبیعی، آلودگی‌های زیست‌محیطی و ارزش‌های مذهبی
۱۱	۰	فعالیت‌های معنوی، زیرساخت روان‌بازایی، منابع آبی، شکل زمین و فعالیت‌های گردشگری

آن‌ها پرداخته نشده است.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

مطالعات مختلف نشان می‌دهد، تاب‌آوری اجتماعی دارای ابعاد مختلف و متنوعی است که در این مطالعه این ابعاد در قالب هفت گروه معیار اصلی شامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، روان‌شناختی، محیطی، معنوی و مدیریتی کالبدی مورد بررسی قرار گرفته است. طبق تعریف مکینون و درکسون^۶ در سال ۲۰۱۲، مفهوم تاب‌آوری اجتماعی از علوم طبیعی و فیزیکی به علوم اجتماعی منتقل شده است؛ به نحوی که ادبیات تاب‌آوری اجتماعی ادبیات تهدیدات جهانی مانند بحران‌های اقتصادی، فرهنگی، تغییرات زیست‌محیطی و حتی خطرات

زیست روانی، زیست معنوی و مدیریت سازمانی و اجرایی با یک مورد ارجاع است. به معیارهای سرمایه فرهنگی، سرمایه روانی، سرمایه معنوی و پوشش زیستی در هیچ مطالعه‌ای اشاره نشده است.

جدول شماره ۹ اولویت‌بندی زیرمعیارها را نشان می‌دهد. طبق این جدول زیرمعیارهای زیرساخت اجتماعی و همبستگی اجتماعی از گروه معیار اجتماعی با ۱۳ مورد ارجاع در اولویت قرار دارند. زیرمعیار بینش و آموزش از گروه معیار فرهنگی با ۱۲ مورد ارجاع در رتبه بعدی قرار می‌گیرد. زیرمعیارهای فعالیت‌های معنوی از گروه معیار معنوی، زیرساخت روان‌بازایی از گروه معیار روان‌شناختی، منابع آبی و شکل زمین از گروه معیار محیطی و فعالیت‌های گردشگری از گروه معیار فرهنگی در اولویت آخر قرار دارند و به این معنی است که در هیچ مطالعه‌ای به

6. MacKinnon & Derickson

به عنوان زیرمعیار بینش و آموزش و شاخص ظرفیت یادگیری برای گروه معیار فرهنگی به آن‌ها پرداخته شده است.

دلاکه و همکاران (۱۳۹۶) با استفاده از مرور مطالعاتی که در گذشته انجام شده بود، ۲۲ شاخص مربوط به معیار اجتماعی را استخراج کردند که به عنوان مبنای سنجش تاب‌آوری اجتماعی در مناطق شهری اصفهان محسوب شدند. از میان این ۲۲ شاخص در مقاله ذکر شده، به طور کامل و جامع به شاخص‌هایی مانند سن و مهاجرت از گروه معیار اجتماعی، همچنین شاخص‌های دسترسی به حمل و نقل عمومی و مراکز خدمات درمانی از گروه معیار مدیریتی کالبدی و شاخص بیکاری از گروه معیار اقتصادی در مطالعه پیش‌رو اشاره شده است. **حیدری فر و همکاران (۱۳۹۷)** با استفاده از روش اسنادی پیمایشی پنج مؤلفه مهم و تأثیرگذار، شامل نهادی مدیریتی، زیرساختاری، کالبدی مدیریتی، اجتماعی و اقتصادی را در این حوزه و در شهر کرمانشاه مورد ارزیابی و آکاوی قرار دادند. شاخص‌های مؤلفه کالبدی مدیریتی از اولویت بیشتری جهت گرایش به سمت تاب‌آوری شهری برخوردار هستند، ولی در مطالعه پیش‌رو شاخص‌های مؤلفه زیرساختی کالبدی در اولویت‌های به نسبت پایین قرار دارند؛ همچنین مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی جزو گروه معیارها (کلان معیارها) در نظر گرفته شده‌اند و مؤلفه‌های زیرساختی کالبدی نیز با هم جزو معیارهای اصلی از گروه معیار مدیریتی کالبدی قرار گرفته‌اند که زیرمعیار فضای کالبدی در قالب معیار اصلی زیرساختی کالبدی دیده شده است. **اسلامی و ابراهیمی‌دهکردی (۱۳۹۷)** معیار سرمایه اجتماعی را از مهم‌ترین معیارها دانستند که نقش بسزایی در تاب‌آوری محله امت‌آباد آمل ایفا می‌کند.

تروریسم بین‌المللی را شناسایی و بررسی کرده و بر ظرفیت‌های پاسخ‌گویی جوامع و سیستم‌های اجتماعی به این بحران‌ها و تنش‌ها تمرکز می‌کند. یا در تعریفی که ادگر^۷ در سال ۲۰۰۰ (Neil Adger, 2000) از تاب‌آوری کرده است، این مفهوم را این‌گونه معرفی می‌کند که تاب‌آوری اجتماعی قدرت گروه‌ها و جوامع برای انطباق با فشارهای خارجی و تخریب‌هایی است که در نتیجه تغییرات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و غیره به وجود می‌آید (**رضایی و قهرمانی، ۱۳۹۴**)؛ بنابراین می‌توان گفت گروه معیار اجتماعی به کار رفته در این مطالعه ارتباط و پیوندی ارگانیک با سایر گروه‌ها معیارها در ذیل مفهوم تاب‌آوری اجتماعی دارد.

مدرومی و همکاران (۱۳۹۶) مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی تاب‌آوری را در شهر ارومیه مورد بررسی قرار دادند و نتایج دو شاخص را باهم مقایسه کردند. بر خلاف این پژوهش، در مطالعه پیش‌رو این شاخص‌ها به سبب زیرمعیارها و معیارهای قابل تفکیک در قالب دو گروه معیار اجتماعی و اقتصادی به صورت جداگانه مورد توجه قرار گرفته است.

سام‌آرام و منصور (۱۳۹۶) با مروری بر کتب و مقالات معتبر علمی به ذکر مهم‌ترین شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی که شامل آموزش و یادگیری، توانمندی مواجهه با خطر، ارتقای قدرت سازمان‌دهی و افزایش توان سازگاری هستند، پرداختند. این شاخص‌ها بر اساس درجه اهمیتی که در سنجش مفهوم تاب‌آوری دارند، از اولویت بیشتری برخوردار هستند. در مطالعه پیش‌رو نیز به آموزش و ظرفیت یادگیری توجه شده است و دارای اولویت دوم در بخش زیرمعیارها هستند؛ همچنین

7. Adger

نقش بسزایی ایفا می‌کند و هدف اصلی تاب‌آوری اجتماعی ارتقای ظرفیت و مهارت افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها در مواجهه با اختلالات است.

گروه معیارهای محیطی و معنوی در هر سه اولویت‌بندی در رتبه‌های پایین قرار دارند و در مطالعات پیشین اشاره مختصری به آن‌ها شده است، که نشان‌دهنده این موضوع است که در مطالعه پیش‌رو برعکس تحقیقات دیگر به طور کامل به این دو گروه معیار پرداخته شده و شاخص‌های آن‌ها جامع و کامل استخراج شده است. در پایان باید به این نکته توجه شود که تاب‌آوری به منزله راهی است که برای تقویت جوامع با استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها مطرح می‌شود و تعاریف، رویکردها، شاخص‌ها و الگوهای سنجشی متفاوتی درباره آن شکل گرفته است و در این مطالعه سعی بر آن شد تا مجموعه کاملی از معیارها و شاخص‌های مؤثر بر فرایند ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاقی پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

حامی مالی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم زهرا سروری دردشتی، دانشجوی کارشناسی ارشد در دانشگاه شهرکرد، دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین، گروه علوم جنگل است.

معیارهای کالبدی خدماتی و حمایتی مشارکتی نیز در اولویت‌های بعدی قرار می‌گیرند. در مطالعه پیش‌رو نیز معیار سرمایه اجتماعی در مقایسه با بقیه معیارهای اصلی در اولویت قرار دارد.

در بین گروه‌های معیاری که در این مطالعه مشخص شدند، گروه معیار اجتماعی با دو معیار اصلی شامل سرمایه اجتماعی و زیست اجتماعی، هفت زیرمعیار و ۸۳ شاخصی که کاملاً مرتبط با زندگی و فعالیت‌های روزمره اعضا جامعه است دارای دامنه وسیعی از شاخص‌هاست. گروه معیار مدیریتی کالبدی نیز با هفت زیرمعیار و ۶۲ شاخص که اشاره به عملکرد و زیرساخت‌های سازمانی و کالبدی و همچنین عملکرد مدیران سازمان‌ها دارد، طیف وسیعی از زیرمعیارها و شاخص‌ها را به همراه داشته است. در این میان گروه‌های معیار محیطی و معنوی به سبب اینکه در مطالعاتی که قبلاً انجام شده اشاره‌ای به آن‌ها نشده یا به صورت محدود به آن‌ها پرداخته شده است، از ارزش خاصی برخوردار هستند. گروه معیار محیطی با اشاره به مخاطرات محیطی، پوشش گیاهی و جانوری و توان طبیعت به خوبی شاخص‌های مربوط به محیط زیست و اکوسیستم را پوشش می‌هد.

طبق یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی که بر اساس تعداد ارجاعات به گروه‌های معیار، زیرمعیارها و معیارهای اصلی در مطالعات دیگر انجام شده، گروه معیار اجتماعی با زیرمعیارها و معیارهای اصلی خود در هر سه جدول اولویت‌بندی (تصویر شماره ۲ و جدول‌های شماره ۸ و ۹) در رتبه نخست قرار دارد و این بدین معنی است که در مطالعات مختلف پیرامون مبحث تاب‌آوری، بُعد اجتماعی این موضوع بیشتر مورد نظر نویسندگان و محققان بوده است؛ چراکه تاب‌آوری در بحران‌ها و تنش‌های اجتماعی

مشارکت‌نویسندگان

روش‌شناسی، مفهوم‌سازی و اعتبارسنجی: بیت‌الله محمودی؛ منابع، نگارش پیش‌نویس، ویراستاری و نهایی‌سازی نوشته: زهرا سروری دردشتی.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع فارسی

- رفیعیان، م، رضایی، م، ر، عسگری، ع، پرهیزکار، ا، و شایان، س. (۱۳۹۰). تبیین مفهوم تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع‌محور (CBDM). *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۴(۱۵)، ۱۹-۴۱.
- سام‌آرام، ع، و منصوری، س. (۱۳۹۶). تبیین و بررسی مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و ارزیابی تحلیلی شاخص‌های اندازه‌گیری آن. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۸(۳۲)، ۱-۳۱.
- صادقلو، ط، محمودی، ح، و جعفری، ف. (۱۳۹۶). تحلیل تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در نواحی روستایی مورد: حوزه نفوذ گردشگاهی شهر مشهد. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۶(۵۱)، ۱-۲۲.
- صادقی‌فسایی، س، و عرفان‌منش، ا. (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی؛ مورد مطالعه: تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی. *راهبرد فرهنگ*، ۸(۲۹)، ۶۱-۹۱.
- صنایع‌گلدوز، س، و مخدوم، م. (۱۳۸۸). برآورد ظرفیت برد اجتماعی-روانی گردشگری در مکان‌های مقدس و پرانرژی (مطالعه موردی: تخت سلیمان ایران). *محیط‌شناسی*، ۳۵(۵۰)، ۳۷-۴۴.
- عبدالده‌زاده‌ملکی، ش، خاتلو، ن، زیاری، ک، و شالی‌امینی، و. (۱۳۹۶). سنجش و ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی جهت مقابله با بحران‌های طبیعی؛ مطالعه موردی: زلزله در محلات تاریخی شهر اردبیل. *مدیریت شهری و روستایی*، ۱۶(۴۸)، ۲۶۳-۲۸۰.
- عظیمی‌املی، ج، مشکین‌فرو، آ، شادمهر، ن، ثابتی‌کهنمویی، ش. (۱۳۹۶). *سنجش میزان تاب‌آوری اجتماعی-اقتصادی (مطالعه موردی: منطقه یک قزوین)*. مقاله ارائه شده در: کنگره ملی مدیریت و برنامه‌ریزی شهری نوین، تهران، ایران، ۲۴ آبان ۱۳۹۶.
- قاسمی، و، اسماعیلی، ر، و ربیعی، ک. (۱۳۸۵). *سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان، رفاه اجتماعی*، ۶(۲۳)، ۲۲۵-۲۵۰.
- قاسمی‌نژاد، ر. (۱۳۹۱). *تعیین ظرفیت برد فیزیکی و اجتماعی-روانی در پارک‌های شهری [آپایان‌نامه کارشناسی ارشد]*. گرگان: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.
- کاظمی، د، و عندلیب، ع. ر. (۱۳۹۶). ارزیابی مولفه‌های موثر تاب‌آوری اجتماعی سکونت‌گاه‌های روستایی در شرایط بحرانی. *مسکن و محیط روستا*، ۳۶(۱۵۸)، ۱۳۱-۱۴۵.
- اسلامی، ع، و ابراهیمی‌دهکردی، ا. (۱۳۹۷). سنجش میزان تاب‌آوری اجتماعی در محلات غیررسمی (محل مورد بررسی: امت‌آباد آمل). *معماری‌شناسی*، ۱(۱)، ۱-۹.
- پوریزدی، س، و ملکیان، م. (۱۳۹۲). برآورد ظرفیت برد گردشگری پارک‌های شهری قم. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۳(۳۰)، ۲۱۱-۲۲۸.
- پیران، پ، اسدی، س، و دادگر، ن. (۱۳۹۶). بررسی نقش تاب‌آوری اجتماعی در موفقیت فرایند بازسازی (مطالعه موردی: جوامع روستایی درب آستانه و باباشمان پس از زلزله سال ۱۳۸۵ دشت سیلاخور، استان لرستان). *مسکن و محیط روستا*، ۳۶(۱۵۷)، ۸۷-۱۰۰.
- پیغامی، ع، سمیعی‌نسب، م، و سلیمانی، ی. (۱۳۹۴). *جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مقاومت‌سازی اقتصادی در ادبیات متعارف؛ مبادی علمی و نظری: تاب‌آوری و آسیب‌پذیری*. جلد ۱. تهران: دانشگاه امام صادق.
- حیدری‌فر، م، ر، حسینی‌سیاه‌گلی، م، و سلیمانی‌راد، ا. (۱۳۹۷). سنجش مولفه‌های تاب‌آوری شهری نمونه موردی: کلان‌شهر کرمانشاه. *جغرافیا و مطالعات محیطی*، ۷(۲۸)، ۱۰۷-۱۲۵.
- دلاکه، ح، ثمره‌محسن‌بیگی، ح، و شاهبوندی، ا. (۱۳۹۶). سنجش میزان تاب‌آوری اجتماعی در مناطق شهری اصفهان. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۴(۹)، ۲۲۷-۲۵۲.
- رضایی، پ، و قهرمانی، ن. (۱۳۹۴). ارزیابی ظرفیت برد در تعیین کاربری‌های مجموعه‌های گردشگری. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۰(۳۱)، ۸۵-۱۰۲.
- رضایی، م، ر. (۱۳۹۲). ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی و نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی. *مدیریت بحران*، ۲(۱)، ۲۷-۳۸.
- رضایی، م، ر، سرائی، م، ح، و بسطامی‌نیا، ا. (۱۳۹۵). *تبیین مفهومی تاب‌آوری اجتماعی جوامع با تأکید بر بلاهای طبیعی*. مقاله ارائه شده در: اولین کنفرانس بین‌المللی مخاطرات طبیعی و بحران‌های زیست محیطی ایران، راهکارها و چالش‌ها، ۲۳ شهریور ۱۳۹۵، اردبیل، ایران.
- رضویان، م، ت، توکلی‌نیا، ج، فرزادبهباش، م، ر، و خزایی، م. (۱۳۹۶). تحلیل و ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی بافت فرسوده منطقه ۲۱ شهر تهران در مواجهه با سوانح طبیعی. *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۴(۴)، ۵۹۵-۶۱۲.

کیوانلو و شهرستانی، ع. (۱۳۹۱). تعیین ظرفیت برد تفرجی (فیزیکی و اجتماعی) پارک‌های شهری مطالعه موردی پارک ملت مشهد [پایان‌نامه کارشناسی ارشد]. گرگان: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

محمدی، س.، و منوچهری، س. (۱۳۹۷). تحلیلی بر ارتباط زیست‌پذیری و تاب‌آوری جوامع روستایی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان مریوان. *برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۴(۸)، ۸۹-۱۱۰.

مدرومی، ا.، مبارکی، ا.، و اسمعیل‌پور، م. (۱۳۹۶). *ارزیابی و تحلیل مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در شهر ارومیه*. مقاله ارائه شده در: کنگره ملی مدیریت و برنامه‌ریزی شهری نوین، تهران، ایران، ۲۴ آبان ۱۳۹۶.

نهرلی، د.، و رضایی، س. (۱۳۸۱). بررسی و معرفی ظرفیت برد تفرجگاهی. *محیط‌شناسی*، ۲۸(۲۹)، ۱۰۱-۱۱۲.

References

- Ainuddin, S., & Routray, J. K. (2012). Community resilience framework for an earthquake prone area in Baluchistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2, 25-36. [DOI:10.1016/j.ijdr.2012.07.003]
- Azimi Amoli, J., Meshkinfar, A., Shadmehr, N., & Sabeti Kahnamouei, Sh. (2017). [Measuring socio-economic resilience (Case study: Qazvin region 1) (Persian)]. Paper presented at State Congress of Latest Research in Management and Urban Planning, Tehran, Iran, 15 November 2017. <https://civilica.com/doc/686725/>
- Beilin, R., & Wilkinson, C. (2015). Introduction: Governing for urban resilience. *Urban Studies*, 52(7), 1205-17. [DOI:10.1177/0042098015574955]
- Boyd, E., & Folke, C., Eds. (2012). *Adapting institutions: Governance, complexity and social-ecological resilience*. New York: Cambridge University Press. <https://books.google.com/books?id=5r-r9ptA6QwC&dq>
- Delake, H., Samare Mohsen Beigi, H., & Shahivandi, A. (2017). [Evaluation of social resilience in urban areas of Isfahan (Persian)]. *Sociology of Social Institutions*, 4(9), 227-52. [DOI:10.22080/SSI.2017.1565]
- Ebadollahzadeh Maleki, Sh., Khanloo, N., Ziaree, K., & Shali Amini, V. (2017). [Assessment and evaluation of social resilience in coping with natural disasters (Case study: Earthquake in historical districts of Ardebil) (Persian)]. *International Journal of Urban and Rural Management*, 16(48), 263-80. <http://ijurm.imo.org/article-1-1955-en.html>
- Eslami, A., & Ebrahimi Dehkordi, A. (2018). [Assessment of social resilience in informal neighborhoods (neighborhood: Omtabad Amol) (Persian)]. *Me'marishenasi*, 1(1), 1-9. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=348536>
- Ghasemi, V., Esmaeili, R., & Rabiei, K. (2007). [Measurement and ranking of social capital in the townships of Isfahan province (Persian)]. *Social Welfare Quarterly*, 6(23), 225-50. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1969-fa.html>
- Ghaseminejad, R. (2012). [Determining the capacity of physical and social-psychological range in urban parks (Persian) [MSc. thesis]. Gorgan University. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/d2dc-794c237046daa9919f2b32efffd>
- Heidarifar, M. R., Siahgoli, M., & Soleimanirad, I. (2019). [The evaluation of urban resilience components (Case study: Kermanshah metropolis) (Persian)]. *Journal of Geography and Environmental Studies*, 7(28), 107-25. http://ges.iaun.ac.ir/article_628818.html
- Kazemi, D., & Andalib, A. (2017). [The assessment of factors influential in the social resilience of rural settlements in disasters (Persian)]. *Journal of Housing and Rural Environment*, 36(158), 131-45. <http://jhre.ir/article-1-1199-en.html>
- Kiwanloo Shahrestanaki, A. (2012). [Determining the recreational capacity (physical and social) of urban parks: A case study of Mashhad Mellat Park (Persian) [MSc. thesis]. Gorgan: Gorgan University. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/e1ef7eb60632f-3f3e0a16a0347b28014>
- Madroumi, A., Mobaraki, O., & Ismailpour, M. (2017). [Evaluation and analysis of social and economic resilience components in Urmia city (Persian)]. Paper presented at State Congress of Latest Research in Management and Urban Planning, Tehran, Iran, 15 November 2017. <https://civilica.com/doc/686761/>
- Mitchell, T., & Harris, K. (2012). Resilience: A risk management approach. *Overseas Development Institute: Background Note, January*. <https://www.odi.org/publications/6271-resilience-risk-management-climate-change>
- Mohammadi, S., & Manoochehri, S. (2019). [An analysis of the relationship between livability and resilience of rural communities (Case study: Rural villages of Marivan county) (Persian)]. *Spatial Planning*, 8(4), 89-110. [DOI:10.22108/SPPL.2018.110922.1207]
- Neil Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347-64. [DOI:10.1191/030913200701540465]
- Nohorli, D., & Rezaei, S. (2002). [Analyzing the recreational carrying capacity (Persian)]. *Journal of Environmental Studies*, 28(29), 101-12. https://jes.ut.ac.ir/article_11012.html
- Paighami, A., Samiee Nasab, M., & Soleimani, Y. (2015). [Inquiries in moqawama economy: Economic strengthening in conventional literature: scientific and theoretical principles: Resilience and vulnerability (Persian)]. Vol.

1. Tehran: Imam Sadiq University. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/3817252>
- Piran, P., Asadi, S., & Dadgar, N. (2017). [Social resilience in reconstruction process (Case study: Darb-e-Astaneh and Baba Pashman villages after the 1385 Lorestan, Silakhor earthquake) (Persian)]. *Journal of Housing and Rural Environment*, 36(157), 87-100. <http://jhre.ir/article-1-1140-fa.html>
- Platt, D. (2013). Resilient futures creating opportunity ahead of complex change. Resilient Futures Network.
- Pouryazdi, S., & Malekian, M. (2013). [Estimation of tourism capacity of Qom urban parks (Persian)]. *Journal of Applied Researches in Geographical Sciences*, 13(30), 211-28. <https://jgs.khu.ac.ir/article-1-1630-fa.html>
- Rafiecian, M., Rezaei, M. R., Asgari, A., Parhizkar, A., & Shayan, S. (2012). [Conceptual explanation of resilience and creation of its indicator in the community base disaster management (Persian)]. *The Journal of Spatial Planning*, 15(4), 19-41. <http://hmsmp.modares.ac.ir/article-21-9255-fa.html>
- Razvian, M. T., Tavakolinia, J., Farzad Behtash, M. R., & Khazaei, M. (2018). [Analyzing and evaluating the social resilience against natural disasters in deteriorate texture of Tehran's district 12 (Persian)]. *Social Capital Management*, 4(4), 595-612. [DOI:10.22059/JSCM.2018.251670.1540]
- Rezaei, M. R. (2013). [Evaluating the economic and institutional resilience of urban communities to natural disasters using PROMETHE technique (Persian)]. *Journal of Emergency Management*, 2(1), 27-38. http://www.foem.ir/article_3780.html
- Rezaei, M. R., Saraee, M. H., & Bastami Nia, A. (2016). [Explaining the concept of social resilience of societies with emphasis on natural disasters (Persian)]. Paper presented at The 1st International Conference of Iranian Natural Hazards and Environmental Crises, Strategies and Challenges, Ardabil, Iran, 14 September 2016. <https://civilica.com/doc/549175/>
- Rezaei, P., & Ghahramanee, N. (2015). [Evaluating carrying capacity in land-use planning of tourism complexes (Persian)]. *Tourism Management Studies*, 10(31), 85-102. https://tms.atu.ac.ir/article_3897.html
- Rose, A. Z. (2009). Economic resilience to disasters. *CARRI Research Report*, November, 8. <http://text2fa.ir/wp-content/uploads/Text2fa.ir-Economic-Resilience-to-Disasters-1.pdf>
- Sadeghloo, T., Mahmoudi, H., & Jafari, F. (2018). [Resilience analysis of tourism businesses in rural areas; Case: Tourist influence of Mashhad (Persian)]. *Journal Space Economy & Rural Development*, 6(S1), 1-22. https://serd.khu.ac.ir/browse.php?a_id=2973&sid=1&slc_lang=fa
- Sadeqi Fasai, S., & Erfanmanesh, I. (2015). [Methodological principles of documentary research in social sciences; Case of study: Impacts of modernization on Iranian family (Persian)]. *Strategy for Culture*, 8(29), 61-91. http://www.jssc.ir/article_15066.html
- Sam Aram, E., & Mansouri, S. (2018). [Explaining the concept of social resilience and analyzing its measurement indicators (Persian)]. *Social Development & Welfare Planning*, 8(32), 1-31. [DOI:10.22054/QJSD.2017.8424]
- Sanaye Goldouz, S., & Makhdoum, M. (2009). [Appraising psychosocial carrying capacity of ecotourism in sacred and energetic sites (Case: Takht-e Soleiman, throne of Solomon, Iran) (Persian)]. *Journal of Environmental Studies*, 35(50), 37-44. https://jes.ut.ac.ir/article_21593.html
- Scharpf, F. W. (2000). The viability of advanced welfare states in the international economy: Vulnerabilities and options. *Journal of European Public Policy*, 7(2), 190-228. [DOI:10.1080/135017600343160]
- Singh-Peterson, L., & Underhill, S. J. R. (2017). A multi-scalar, mixed methods framework for assessing rural communities' capacity for resilience adaptation, and transformation. *Community Development*, 48(1), 124-40. [DOI:10.1080/15575330.2016.1250103]
- Steward, D. W. (1984). *Secondary research: Information sources and methods*. Beverly Hills: SAGE Publications. https://books.google.com/books/about/Secondary_Research.html?id=a35G10YzIaC